

Standardy procesów budżetu partycypacyjnego w Polsce

„Standardy procesów budżetu partycypacyjnego w Polsce”

Wydawca: Fundacja Pracownia Badań i Innowacji Społecznych „Stocznia”, www.stocznia.org.pl

Redakcja i korekta: Ewa Serzysko

Projekt graficzny, skład i łamanie: Studio Kotbury, www.kotbury.pl

Zdjęcie na okładce: Rafał Motyl. Dzięki uprzejmości Centrum Komunikacji Społecznej Urzędu Miasta st. Warszawy, www.konsultacje.um.warszawa.pl

ISBN: 978-83-62590-12-4

Warszawa 2014

Publikacja powstała przy wsparciu Fundacji im. Stefana Batorego w ramach programu „Demokracja w działaniu”.

Publikacja dostępna na licencji Creative Commons. Uznanie autorstwa – na tych samych warunkach 3.0 Polska

partycypacjaobywatelska.pl

Laboratorium Partycypacji Obywatelskiej, prowadzone od 2010r. w Pracowni Badań i Innowacji Społecznych „Stocznia” przy wsparciu Fundacji im. Stefana Batorego, podejmuje działania na rzecz gromadzenia oraz wymiany wiedzy i doświadczeń związanych z działaniami partycypacyjnymi wśród przedstawicieli administracji publicznej, organizacji pozarządowych i wszystkich osób zainteresowanych tematem włączania obywateli we współdecydowanie o sprawach publicznych. W ramach jego działań prowadzony jest m.in. portal www.partycypacjaobywatelska.pl i organizowane są otwarte seminaria poświęcone różnym aspektom partycypacji.

Spis treści

1.	Założenia dokumentu	1
2.	Idea i cele budżetu partycypacyjnego	2
3.	Etapy procesu budżetu partycypacyjnego	3
3.2.	Przygotowanie procesu („faza zero”)	4
3.3.	Wypracowanie zasad przebiegu budżetu partycypacyjnego	5
3.3.	Akcja informacyjno-edukacyjna	6
3.4.	Wypracowywanie i zgłaszanie projektów	7
3.5.	Weryfikacja projektów	8
3.6.	Dyskusja nad projektami	9
3.7.	Wybór projektów do realizacji	10
3.8.	Monitorowanie	11
3.9.	Ewaluacja procesu	12
4.	Pozostałe rekomendacje dotyczące budżetu partycypacyjnego	12
5.	Najważniejsze wyzwania procesów budżetu partycypacyjnego	13
6.	Przydatne publikacje i linki	12
7.	Kontekst powstania dokumentu i jego autorzy	15

1. Założenia dokumentu

Niniejszy dokument powstał w odpowiedzi na coraz liczniej pojawiające się inicjatywy wprowadzania budżetów partycypacyjnych (nazywanych także budżetami obywatelskimi) w kolejnych miastach i gminach w Polsce w latach 2012 i 2013. Wiele z tych procesów, choć uruchamianych pod szyldem „brania przykładu z Porto Alegre”, odbiega wyraźnie od kluczowych założeń budżetu partycypacyjnego jako mechanizmu bezpośredniego włączania obywateli w decydowanie o sposobie wydawania środków z lokalnych budżetów w oparciu o wspólną debatę nad priorytetami społeczności.

Jak zapisano w brytyjskiej publikacji „Participatory budgeting values, principles and standards”, która jest jedną z inspiracji dla niniejszego dokumentu: „Dobrze przeprowadzony budżet partycypacyjny wzmacnia wspólnoty, sprawia, że ludzie bardziej angażują się w demokrację i pozytywnie wpływa na jakość lokalnych usług publicznych”¹. Kluczowe jest tu sformułowanie „dobrze przeprowadzony”, bowiem procesy pozorne, sprowadzone do plebiscytu czy prostego odpowiednika konkursu grantowego, rozstrzyganego w głosowaniu mieszkańców, nie tylko nie wykorzystują potencjału tkwiącego w partycypacji, a mogą wręcz zniechęcić obywateli do angażowania się w jakiegokolwiek działania wymagające większego zaangażowania czy wykraczające poza mechanizm wyborów powszechnych.

Celem niniejszego dokumentu jest uporządkowanie dyskusji nad budżetem partycypacyjnym w Polsce oraz sformułowanie katalogu standardów (w tym warunków minimum) dla tego typu procesów. Osobom i instytucjom, które będą decydować o uruchomieniu w Polsce kolejnych budżetów partycypacyjnych chcemy pokazać z jakich elementów powinna składać się taka procedura, by można było ją nazwać budżetem partycypacyjnym.

Ostateczny kształt dokumentu jest owocem wspólnej pracy i podzielanej wizji grona osób z różnych miejscowości, przedstawicieli organizacji pozarządowych, władz samorządowych i urzędów. Źródłem zebranych w nim wytycznych i rekomendacji są osobiste doświadczenia autorów wyniesione z organizacji, wspierania i uczestnictwa w procesach budżetu partycypacyjnego w kilku polskich miastach (Dąbrowie Górniczej, Lublinie, Łodzi, Krakowie, Sopocie, Warszawie oraz kilkunastu miejscowościach objętych zadaniem „Budżet osiedlowy” w ramach akcji „Masz Głos, Masz Wybór”, realizowanej przez Fundację im. Stefana Batorego i Stowarzyszenie Szkoła Liderów) oraz z analizy wielu polskich i zagranicznych przykładów procedur budżetu partycypacyjnego.

Jako jego autorzy, chcielibyśmy, aby ten dokument stał się punktem odniesienia dla przedstawicieli samorządów, organizacji pozarządowych oraz „zwykłych” mieszkańców, chcących dopiero wprowadzić w swojej jednostce terytorialnej budżet partycypacyjny lub udoskonalić funkcjonującą już procedurę.

1 [Participatory budgeting values, principles and standards, The Participatory Budgeting Unit, 2008](#), s. 4.

2. Idea i cele budżetu partycypacyjnego

Budżet partycypacyjny jest mechanizmem z najwyższego poziomu partycypacji obywatelskiej – narzędziem umożliwiającym obywatelom faktyczne współdecydowanie o wydatkowaniu części środków z lokalnego budżetu. Może być on realizowany na różnych szczeblach administracyjnych: począwszy od całego regionu, przez poziom gminy, miasta, aż do dzielnicy czy osiedla. Może być również wykorzystywany w konstruowaniu budżetu pojedynczej instytucji publicznej, tak jak to miało miejsce z budżetem programowym w warszawskim Domu Kultury Śródmieście w 2012 roku².

Nie jest to jednak jedynie „suchy” instrument zarządzania wspólnotą samorządową. Jest narzędziem umożliwiającym realizację szczególnego podejścia do myślenia o funkcjonowaniu społeczności lokalnych, zarządzania lokalnymi wspólnotami oraz kształtowania kierunków ich rozwoju.

Zasadniczym celem stosowania budżetu partycypacyjnego jest włączenie w procesy zarządzania miastem, gminą czy regionem jego mieszkańców oraz uwzględnienie w nich elementu deliberacji – czyli dyskusji w szerokim gronie członków wspólnoty, którzy funkcjonują jako „eksperti we własnej sprawie”, artykułując swoje potrzeby i podejmują rozmowę na temat priorytetów społeczności z perspektywy jej wspólnego dobra. Owo otwarcie na mieszkańców nie jest jednak celem samym w sobie: ma prowadzić do efektywnego wydawania wspólnych środków z lokalnego budżetu oraz budowania więzi w lokalnej społeczności. Mądrze wymyślony i poprowadzony proces budżetu partycypacyjnego ma szansę stać się narzędziem, dzięki któremu mieszkańcy będą mogli poczuć się realnie współodpowiedzialni za swoje lokalne wspólnoty, a także przy jego pomocy „ćwiczyć się” we współpracy na ich rzecz (przygotowując projekty, dyskutując nad nimi i wreszcie – mobilizując do odpowiedzialnego wyboru projektów do realizacji).

Budżet partycypacyjny może być znakomitym narzędziem edukacji w dziedzinie samorządności – zachęca mieszkańców do przyjrzenia się mechanizmom konstruowania i wydatkowania lokalnych budżetów, zmusza do podejmowania decyzji o priorytetach wydatkowych, ale i do zastanowienia się na szerszą wziętą rozwoju danej miejscowości. Wszystko to znajduje swoje odbicie w sposobie konstruowania budżetu.

Warto więc myśleć o budżecie partycypacyjnym nie tylko jako o narzędziu, które można uruchomić w dowolnych okolicznościach, ale jako o elemencie konkretnej filozofii funkcjonowania samorządu – jako wspólnoty władz i mieszkańców danej jednostki terytorialnej, współdziałających na rzecz jej rozwoju.

2 Więcej informacji o przebiegu tego procesu, realizowanego przez Fundację Pole Dialogu i Dom Kultury Śródmieście w ramach projektu „Podzielmy się kulturą”, można znaleźć na stronie <http://www.poledialogu.org.pl/projekt/kultura-w-srodmiesciu/>.

Kluczowe zasady budżetu partycypacyjnego

Na proces budżetu partycypacyjnego składa się zestaw zasad i wartości, które determinują autentyczne współdecydowanie przez mieszkańców o kształcie lokalnej wspólnoty oraz stanowią wyraz nowatorskiego, otwartego na głos członków lokalnej społeczności sposobu myślenia o jej rozwoju. Poniżej wymieniamy kluczowe zasady, bez realizacji których nie można naszym zdaniem mówić o budżecie partycypacyjnym. Ich świadome pomijanie skutkuje najczęściej realizacją procesów fasadowych, którym bliżej do plebiscytów niż autentycznej próby zwiększenia wpływu samych mieszkańców na ich wspólnotę samorządową.

Należą do nich:

1. Wiążący wynik procedury

Wyniki wyboru projektów w ramach budżetu partycypacyjnego muszą mieć charakter wiążący dla organów gminy (czyli, używając potocznego określenia: lokalnych władz). W świetle obecnych przepisów polskiego prawa, projekt budżetu przygotowuje organ wykonawczy, a uchwałę budżetową przyjmuje ostatecznie organ uchwałodawczy, niemniej ich zapisy powinny uwzględniać projekty wybrane do realizacji w procesie budżetu partycypacyjnego przez mieszkańców, w kształcie zgodnym z tym, który był przedmiotem głosowania.

2. Przejrzystość i jawność procedury

Proces budżetu partycypacyjnego powinien przebiegać wedle możliwie przejrzystych, spisanych reguł, które muszą być znane mieszkańcom jeszcze przed uruchomieniem całej procedury i nie powinny podlegać zmianie w trakcie procesu (w ramach rocznego cyklu). Organizatorzy procesu powinni zadbać także o dostępność informacji na temat jego przebiegu i uwarunkowań dla wszystkich potencjalnie zainteresowanych osób.

3. Otwartość i inkluzywność procesu

Budżet partycypacyjny powinien opierać się na przyjaznych mieszkańcom procedurach, a jego organizatorzy powinni zapewnić chętnym do włączenia się w proces wsparcie na różnych jego etapach. Kluczowa jest również dbałość o informowanie o możliwości udziału w procesie jak najszerzych grup mieszkańców.

4. Zapewnienie przestrzeni do deliberacji (debaty) z udziałem mieszkańców

Budżet partycypacyjny nie powinien sprowadzać się jedynie do plebiscytowego wyboru pomiędzy konkurującymi projektami. Wyłonienie projektów do realizacji powinno być efektem wcześniejszej debaty pomiędzy mieszkańcami nad potrzebami i priorytetami ich lokalnej wspólnoty.

5. Wspieranie aktywności mieszkańców

Proces budżetu partycypacyjnego powinien opierać się na aktywności samych mieszkańców i stwarzać im jak najwięcej okazji i przestrzeni do współdziałania, m.in. w dyskusji o lokalnych potrzebach, współpracy przy przygotowywaniu projektów, rozmowie o priorytetach wydatkowych i budowaniu poparcia dla poszczególnych propozycji na etapie wyboru projektów do realizacji.

6. Myślenie długofalowe

Decyzja o uruchomieniu budżetu partycypacyjnego powinna być dobrze przemyślana i opierać się na myśleniu o nim jako o docelowo regularnym mechanizmie współdecydowania przez mieszkańców o funkcjonowaniu danej wspólnoty lokalnej. Działanie tego mechanizmu powinno być powiązane z myśleniem strategicznym o zrównoważonym rozwoju gminy.

3. Etapy procesu budżetu partycypacyjnego

Budżet partycypacyjny jest narzędziem podlegającym silnej „personalizacji” – ostateczny kształt procedury, którą określamy tym mianem może być nieco inny w zależności od tego, gdzie jest ona przeprowadzana – biorąc pod uwagę wielkość miejscowości, obowiązujące szczegółowe procedury prawne oraz kontekst lokalny, ale i to, jak długo procedura funkcjonuje już w danej społeczności). Co do zasady jednak, każdy proces określany tym mianem powinien uwzględniać kilka niezbędnych etapów, które opisujemy poniżej.

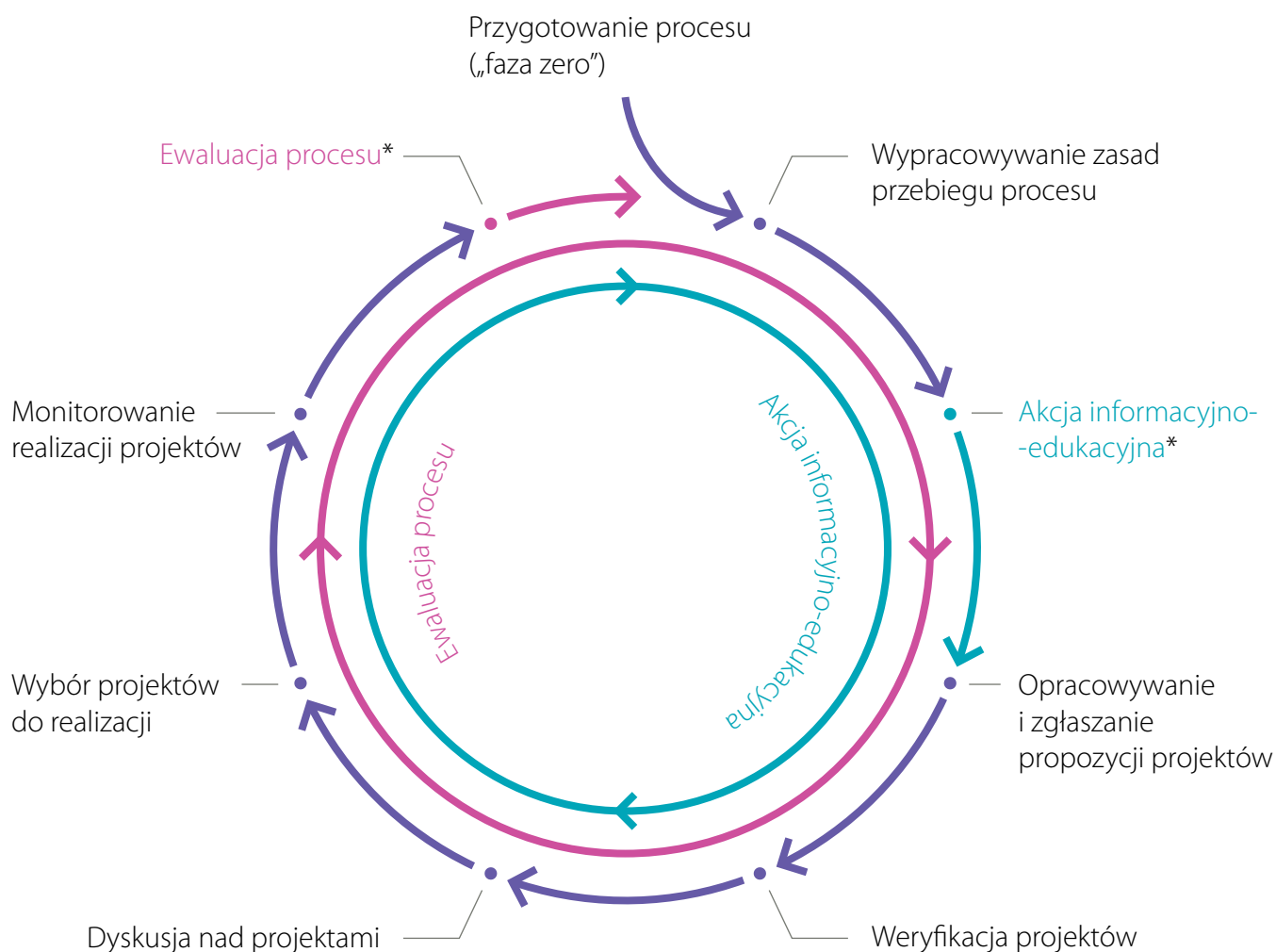
Szczegółowy przebieg tych etapów (np. dokładny czas ich trwania, narzędzia zastosowane do ich realizacji, takich jak sposób głosowania czy formuła, w której prowadzona jest dyskusja nad projektami) powinien zostać ustalony lokalnie, w miarę potrzeb i możliwości. Stosowany wachlarz metod realizacji poszczególnych etapów (np. wybór kanałów komunikacji w ramach akcji informacyjno-edukacyjnej) może przybierać różne formy – od tych standardowych do najbardziej wymyślnych i innowacyjnych. Jednak bez względu na skalę czy lokalny wariant procesu, zawsze powinien on być prowadzony z zachowaniem ogólnych zasad dla budżetu partycypacyjnego, opisanych w Części 2.

Należy pamiętać, że budżet partycypacyjny ma przede wszystkim charakter procesu – jego poszczególne etapy są ze sobą bezpośrednio powiązane, a efekty wcześniejszych etapów wpływają na kształt kolejnych i układają się w określoną całość. Budżet partycypacyjny nie powinien być także jednorazowym wydarzeniem, lecz mieć charakter cykliczny i wpisywać się w normalny cykl funkcjonowania samorządu – od momentu dyskusji nad potrzebami i priorytetami na kolejny rok, przez wybór projektów do realizacji i uwzględnienie ich w budżecie na następny okres, aż do zakończenia realizacji projektów, które wyłoniono w ramach tej procedury.

Poniżej opisujemy zestaw tzw. standardów minimum dla każdego etapu procesu budżetu partycypacyjnego – elementów, bez których trudno mówić o budżecie partycypacyjnym. Dodatkowo dla każdego etapu rekomendujemy możliwe do zastosowania rozwiązania i podajemy przykłady ich wykorzystania na gruncie polskim.

Przywoływanie przykładów rozwiązań stosowanych na różnych etapach w poszczególnych miastach nie oznacza koniecznie, że tamtejsze procesy spełniały wszystkie standardy minimum proponowane w tym dokumencie dla każdego z etapów – oznacza natomiast, że na danym etapie zastosowano rozwiązanie, które spełniało konkretny standard minimum i pozostawało w zgodzie z ogólnymi zasadami dla procesu budżetu partycypacyjnego.

Etapy budżetu partycypacyjnego

* Akcja edukacyjno-informacyjna i ewaluacja powinny trwać przez cały proces, równoległe z kolejnymi jego etapami. Miejsca, w których umieszczono je na schemacie oznaczają te momenty w procesie, gdy działania te są najwyraźniej zaakcentowane (np. najintensywniejsze działania promocyjne są potrzebne na początkowym etapie procesu, a najwięcej działań ewaluacyjnych ma miejsce po zakończeniu procedury w danym roku).

3.1. Przygotowanie procesu („faza zero”)

Wstępem do uruchomienia procedury budżetu partycypacyjnego powinna być dyskusja na poziomie organów gminy nad samym pomysłem zastosowania takiego mechanizmu. Jest to próba znalezienia odpowiedzi na pytanie, po co uruchamiać w danym miejscu budżet partycypacyjny i czy gmina jest na to gotowa, tym przede wszystkim – co bardzo istotne – czy jest szersza wola polityczna, by po takie rozwiązanie sięgnąć i konsekwentnie je wdrażać, z myślą o jego długofalowym funkcjonowaniu. Ten etap ma przede wszystkim charakter „wewnętrzny” i odbywa się na płaszczyźnie organów gminy i urzędu gminy, które będą w praktyce gospodarzami takiego procesu i muszą być do niego jak najlepiej przygotowane (także od strony organizacyjno-administracyjnej).

Dobrze, gdy taka debata toczy się równoległe wśród samych mieszkańców, np. animowana przez organizacje pozarządowe czy nieformalne grupy. Może być ona zachętą dla władz do zajęcia się tematem budżetu partycypacyjnego. Gorzej, gdy społeczna „presja” doprowadza władze do nieprzemyślanych deklaracji i uruchomienia czegoś, co budżetem partycypacyjnym jest tylko z nazwy, a pełni przede wszystkim funkcję promocyjną.

Minimum

- Sam pomysł wprowadzenia budżetu partycypacyjnego w danej lokalizacji powinien zostać najpierw poddany dyskusji z udziałem wójta, burmistrza czy prezydenta miasta, radnych oraz urzędników. W ramach takiej dyskusji należy zastanowić się przede wszystkim nad:
 - zdefiniowaniem celów, jakim ma służyć wprowadzenie budżetu partycypacyjnego w danym samorządzie; cele uruchamiania budżetu partycypacyjnego warto od razu formułować długofalowo i myśleć o nich na wielu płaszczyznach (np. ogólnego poziomu aktywności mieszkańców, integracji społeczności lokalnych, efektywności wydatkowania środków, sposobu funkcjonowania urzędu),
 - ustaleniem poziomu administracyjnego, na jakim będzie prowadzony budżet partycypacyjny (cała miejscowość czy gmina miasto, jednostki pomocnicze, pojedyncze instytucje),
 - ustalenia dotyczące kwoty, o której mieszkańcy będą decydować w ramach budżetu partycypacyjnego: jej wielkości i przeznaczeniu (z jakiego koszyka środków, z przeznaczeniem na jakie cele z katalogu zadań gminy).
- Informacja o gotowości do uruchomienia procesu budżetu partycypacyjnego w danej miejscowości musi zostać publicznie zakomunikowana mieszkańcom.
- Organy władzy lokalnej muszą przyjąć stanowisko w sprawie tego, na jakich podstawach prawnych oprze się budżet partycypacyjny w danym miejscu (czy proces prowadzony będzie jako konsultacje społeczne w oparciu o art. 5a ustawy o samorządzie gminnym czy np. jako wnioski pomocnicze dla rad jednostek pomocniczych – w zależności od ich statutu w danej miejscowości)

Rekomendacje

- Najlepszym rozwiązaniem jest powołanie komórki koordynacyjnej/zespołu koordynującego proces wewnątrz urzędu lub przynajmniej wyznaczenie osoby-koordynatora tego procesu spośród urzędników.
- Uruchomienie procedury budżetu partycypacyjnego może być znakomitą okazją do wprowadzenia elementów partycypacyjnych wewnątrz samego urzędu, np. procedury przyjmowania i weryfikacji wniosków mogą być wypracowywane przy udziale samych urzędników, którzy będą bezpośrednio zaangażowani w te działania.
- Przy prezentacji procesu - zarówno przedstawicielom władz lokalnych i urzędu, jak i „zwykłym” mieszkańcom – warto posługiwać się „językiem korzyści”, wskazując w pierwszej kolejności różne potencjalne pozytywne zmiany, do których może doprowadzić jego uruchomienie.
- Bardzo ważne dla powodzenia budżetu partycypacyjnego jest uświadomienie wszystkim aktorom, którzy będą brali udział w tym procesie, konsekwencji potencjalnej zmiany, do jakiej może on doprowadzić – zarówno od strony większego zaangażowania mieszkańców w życie społeczności, jak i dodatkowych obowiązków dla urzędu związanych z obsługą procedury.

Możliwe narzędzia/rozwiązania

- Przyjęcie uchwały intencyjnej przez radę gminy, a po zakończeniu prac nad modelem procedury – uruchomienie procesu w oparciu o zarządzenie organu wykonawczego gminy.

3.2. Wypracowanie zasad przebiegu budżetu partycypacyjnego

Dokładne reguły przebiegu budżetu partycypacyjnego powinny być dostosowane do lokalnych warunków, m.in. wielkości miejscowości, tradycyjnych podziałów pomiędzy różnymi jej częściami itp. Aby budżet partycypacyjny był prawdziwie partycypacyjny, o ostatecznym kształcie procedury powinni zdecydować nie tylko przedstawiciele władz czy urzędu, ale także sami mieszkańcy. Kluczowe jest więc, by zapewnić im możliwość wypowiedzenia się na ten temat, najlepiej poprzez możliwość uczestnictwa w pracach zespołu ds. budżetu partycypacyjnego oraz w powszechnych konsultacjach.

Minimum

- Powołanie zespołu ds. budżetu partycypacyjnego, który będzie wspólnie pracował nad propozycją zasad prowadzenia procesu w danej miejscowości i przygotuje jego ostateczny model.

- Taki zespół musi mieć zróżnicowany skład, tzn. muszą działać w nim przedstawiciele różnych interesariuszy społeczności lokalnej, w tym przedstawiciele władzy uchwałodawczej i wykonawczej, urzędu gminy (administracji, która będzie odpowiedzialna za organizację procesu i jego obsługę) oraz „zwykłych” mieszkańców.
- Skład zespołu i procedura naboru muszą być jawne. Nabór przedstawicieli strony społecznej (mieszkańców oraz ewentualnie organizacji pozarządowych) powinien być otwarty – każdy powinien być uprawniony jest do zgłoszenia swojej kandydatury, a ostateczny wybór członków zespołu powinien zostać dokonany w sposób możliwie bezstronny. Dla zapewnienia efektywnego funkcjonowania zespołu, jego optymalny skład nie może przekraczać ok. 20-25 osób. Efekty pracy zespołu powinny być upubliczniane, np. w formie notatek/podsumowań z jego spotkań zamieszczonych na stronie internetowej urzędu gminy. Powinna istnieć możliwość skomentowania efektów pracy zespołu z zewnątrz, zwłaszcza przez mieszkańców niewchodzących w jego skład, np. w formie konsultacji społecznych wypracowanego przez zespół modelu procedury budżetu partycypacyjnego.
- Efekty pracy zespołu (model, zasady i regulamin procesu budżetu partycypacyjnego) powinny zostać przyjęte i wdrożone mocą aktu prawa miejscowego, np. w formie uchwały rady lub zarządzenia wójta/burmistrza/prezydenta miasta.

Rekomendacje

- Bardzo istotne jest, by zapewnić możliwość zgłaszania pomysłów na zasady procedury także tym osobom, które ostatecznie nie znajdą się w składzie zespołu, np. poprzez możliwość przesyłania uwag do sekretarza czy przewodniczącego zespołu lub organizację przynajmniej jednego otwartego posiedzenia zespołu.
- Nim efekt prac zespołu zostanie wdrożony jako obowiązująca procedura lokalna, powinien zostać poddany pod powszechne konsultacje z mieszkańcami danej społeczności, zgodnie z obowiązującymi lokalnie przepisami regulującymi konsultacje.
- Prace zespołu ds. budżetu partycypacyjnego powinny być jawne, np. transmitowane w Internecie lub nagrywane, a nagrania publikowane na stronie urzędu gminy.

Możliwe narzędzia/rozwiązania

- W skład zespołu powinni wchodzić „automatycznie” radni gminy (np. po jednym radnym z każdego klubu obecnego w radzie oraz przedstawiciele radnych niezależnych, jeśli tacy w niej zasiadają) oraz przedstawiciele urzędu (mianowani przez prezydenta/burmistrza/wójta).
- Jeżeli w danej gminie funkcjonują jednostki pomocnicze, można rozważyć również zapewnienie miejsc w zespole ich przedstawicielom (np. radnym osiedli czy dzielnic).

- Przedstawiciele mieszkańców mogą być wybierani do zespołu spośród zgłoszonych kandydatów drogą losowania, a organizacje pozarządowe mogą wybrać swoich przedstawicieli w drodze uzgodnień na specjalnie zorganizowanym spotkaniu.
- Na etapie wypracowywania reguł dla procesu można poddać pod dyskusję kwestię priorytetów w ramach środków przeznaczonych na budżet partycypacyjny lub podziału ogólnej puli środków dla danego obszaru na różne typy projektów (np. podział „tematyczny” – odrębna pula na projekty inwestycyjne, odrębna na projekty dot. spraw społecznych itd.).
- W zależności od specyfiki danej lokalizacji, ale też celów, które chce się lokalnie osiągnąć dzięki budżetowi partycypacyjnemu, możliwe są różne modele podziału na typy projektów zgłaszanych w ramach procedury, np. projekty „małe i duże” (w granicach określonej kwoty) lub „twarde i miękkie” (inwestycyjne i nieinwestycyjne).

3.3. Akcja informacyjno-edukacyjna

Działania edukacyjno-informacyjne powinny mieć charakter ciągły, tzn. towarzyszyć całej procedurze budżetu partycypacyjnego na wszystkich jej etapach. Szczególnie intensywny charakter tych działań jest niezbędny w pierwszych latach funkcjonowania budżetu partycypacyjnego, gdy mieszkańcy muszą zdobyć informacje na temat zasad i istoty tego nowego mechanizmu, oraz na etapie przygotowywania projektów i ich wyboru (głosowania).

Minimum

- Wykorzystywanie różnorodnych kanałów komunikacyjnych i form materiałów informacyjnych (np. plakaty, ulotki, spoty filmowe i radiowe).
- Zapewnienie dostępu do szczegółowych informacji o całym procesie w Internecie, np. na dedykowanej stronie lub podstronie w ramach strony urzędu miasta/urzędu gminy; powinien się tam znaleźć m.in. dokładny opis poszczególnych etapów i ogólnych zasad procedury, wzory dokumentów do ściągnięcia (np. formularz wniosku), informacje o możliwościach zasięgnięcia dodatkowych porad w urzędzie (terminy dyżurów, osoby kontaktowe, numery telefonów i adresy e-mail).
- Przekazy informacyjne powinny być kierowane do różnych grup mieszkańców i dostosowane jeśli chodzi o formę i kanał komunikacji, np. komunikaty w Internecie do osób młodszych, w mediach tradycyjnych do osób starszych.
- Wykorzystanie „niemedialnych” kanałów informowania, np. materiałów informacyjnych umieszczanych w budynkach wielorodzinnych, instytucjach publicznych, środkach komunikacji publicznej (autobusach, tramwajach itd.).

Rekomendacje

- Warto, by organizatorzy procesu wspierali komunikację między samymi mieszkańcami, np. organizując na początku procesu specjalne spotkania dla liderów lokalnych, potencjalnych „łączników”, którzy będą mogli później sami organizować spotkania informacyjne w swoich społecznościach i angażować ich członków w różne działania w ramach budżetu partycypacyjnego.
- Od samego początku warto poszukiwać różnych „sojuszników” w przekazywaniu informacji o procesie - przede wszystkim budować dobre relacje z mediami lokalnymi, ale też np. uzgodnić możliwość dystrybuowania informacji kanałami spółdzielni i wspólnot mieszkaniowych czy w przestrzeniach lokalnych sklepów i punktów usługowych.
- Część działań w ramach akcji informacyjno-edukacyjnej można zlecić partnerowi zewnętrznemu, np. organizacjom pozarządowym w ramach konkursu na realizację zadania publicznego. Oczywiście, ma to sens tylko wtedy, jeśli ma się kto podjąć takich działań, np. istnieje lokalna organizacja pozarządowa przygotowana do tego merytorycznie.

3.4. Wypracowywanie i zgłaszanie projektów

Minimum

- Prawo zgłaszania projektów musi przysługiwać pojedynczym mieszkańcom (osobom fizycznym).
- Mieszkańcy powinni mieć zapewniony dostęp do informacji ramowych niezbędnych do przygotowywania projektów, m.in. na temat zakresu zadań gminy – obszarów tematycznych, których mogą dotyczyć projekty (o ile zdefiniowano jakieś ograniczenia w tym zakresie), mapy własności gruntów (przynajmniej z zaznaczeniem terenów będących własnością gminy, np. w formie mapy dostępnej na stronie internetowej urzędu gminy), szacunkowych kosztów różnych standardowych działań podejmowanych w ramach zadań własnych gminy (np. kosztu postawienia ławki, latarni, wybudowania metra kwadratowego chodnika itp.).
- Temu etapowi w procesie powinny towarzyszyć szczególnie intensywne działania informacyjno-promocyjne, których szczególnym celem jest dotarcie do mieszkańców z informacjami o możliwościach i warunkach składania projektów.
- Bardzo dobrym pomysłem jest stworzenie na tym etapie możliwości spotkań, wspólnej dyskusji i pracy mieszkańców nad projektami, np. w formie debat czy warsztatów na szczeblu osiedli. Może to być szczególnie szansa dla organizacji pozarządowych lub rad jednostek pomocniczych do animowania aktywności mieszkańców na poziomie lokalnym.

Rekomendacje

- Na ten etap warto zarezerwować możliwie dużo czasu (przynajmniej 3 tygodnie).
- Budżet partycypacyjny daje unikalną szansę włączenia we współdecydowanie o losach wspólnoty samorządowej także najmłodszych mieszkańców: warto w regulaminie takiego procesu przewidzieć możliwość zgłaszania projektów także przez osoby niepełnoletnie.
- Dobrze jest wyznaczyć termin (np. w połowie okresu przeznaczzonego na składanie wniosków), którego dotrzymanie umożliwi wnioskodawcom poprawienie ewentualnych błędów formalnych we wniosku i jego ponowne złożenie.
- Na tym etapie dobrą praktyką jest kontaktowanie ze sobą przez urząd projektodawców, którzy niezależnie zgłosili bardzo podobne projekty, np. propozycję dwóch placów zabaw w tym samym miejscu, różniących się jedynie wielkością lub typem proponowanych sprzętów, dając im możliwość połączenia projektów i wycofania dublujących się propozycji. Należy jednak pamiętać o tym, że decyzję o takim ewentualnym połączeniu projektów mogą podjąć jedynie sami projektodawcy.

Możliwe narzędzia/rozwiązania

- Bieżące ewidencjonowanie (np. na stronie internetowej) spływających projektów, tak by mieszkańcy mogli sprawdzić, czy ktoś nie zgłosił już podobnego pomysłu – np. w formie prostej wyszukiwarki lub mapy, na której można odnaleźć projekty zgłoszone w konkretnej okolicy.
- Organizacja spotkań warsztatowych dla mieszkańców z udziałem przedstawicieli wydziałów urzędu gminy lub innych jednostek publicznych, które potencjalnie będą realizować różne zadania (np. z zakresu infrastruktury, drogownictwa itp.), w trakcie których wnioskodawcy mogą uzyskać pomoc w doprecyzowaniu pomysłów na projekty, upewnić się co do możliwości ich realizacji w danym kształcie czy danej lokalizacji, a także realistycznie oszacować koszty proponowanych rozwiązań.
- Wymaganym załącznikiem do wniosku projektowego może być lista osób popierających projekt (np. minimum 15 mieszkańców danej gminy).

3.5. Weryfikacja projektów

Weryfikacja projektów zgłoszonych w procesie budżetu partycypacyjnego przez mieszkańców oraz próg ich akceptowalności powinny ograniczać się do niezbędnego minimum - zagwarantowania legalności potencjalnej realizacji przez samorząd projektów wybranych przez mieszkańców (ich przynależność do zakresu zadań własnych gminy, obejmowanie majątku należącego do gminy itp.). Merytoryczna ocena propozycji – ich priorytetowości, przydatności dla społeczności itd. - powinna być w pełni oddana mieszkańcom, zgodnie z istotą procesu budżetu partycypacyjnego.

Minimum

- Weryfikacja projektów powinna mieć wyłącznie charakter formalno-techniczno-prawny, tj. ustalać, czy dany projekt wpisuje się w zakres zadań gminy, nie jest sprzeczny z obowiązującymi przepisami prawa (w tym aktami prawa miejscowego, czyli np. planami zagospodarowania przestrzeni czy lokalnymi dokumentami strategicznymi) oraz nie przekracza kwoty dedykowanej na projekty realizowane w ramach budżetu partycypacyjnego w danej lokalizacji.
- W przypadku negatywnej weryfikacji wniosku, niezbędne jest podanie przez urzędników, którzy jej dokonali, uzasadnienia takiej decyzji do publicznej wiadomości (w tym przekazanie go wnioskodawcom).
- Pełne listy projektów dopuszczonych do głosowania oraz projektów odrzuconych na etapie weryfikacji (wraz z podaniem przyczyny odrzucenia projektu) powinny być upublicznione jak najszybciej po zatwierdzeniu przez zespół ds. budżetu partycypacyjnego.

Rekomendacje

- Warto zarezerwować możliwość zmiany decyzji urzędników przez zespół ds. budżetu partycypacyjnego i pozostawić mu ostateczną decyzję w kwestii zatwierdzenia listy projektów, które trafią pod głosowanie mieszkańców.
- W sytuacjach, gdy weryfikację przejdzie pozytywnie bardzo duża liczba wniosków (zwłaszcza w dużych miastach i w sytuacji, gdy proces obejmuje całą gminę), dopuszczalne jest dodanie etapu tzw. preselekcji projektów, której celem jest ograniczenie liczby projektów poddawanych ostatecznie pod dyskusję i głosowanie. Takie działanie ma na celu ograniczenie liczby projektów w ramach jednej procedury do liczby, która będzie dawała nadzieję, że mieszkaniec będzie miał realną szansę zapoznać się ze wszystkimi projektami i świadomie podjąć decyzję w głosowaniu. Taka procedura powinna mieć jednak bezwzględnie charakter autoselekcji przez samych wnioskodawców, np. w trakcie specjalnego spotkania projektodawców. Niedopuszczalne jest konstruowanie listy projektów poddawanych pod głosowanie poprzez eliminację części projektów poprawnych formalnie i możliwych do realizacji przez samych urzędników lub radnych.
- Dobrą praktyką jest przedstawienie przez urząd gminy alternatywnych propozycji rozwiązań dla spraw złożonych w ramach wniosków projektowych, które z jakichś powodów nie przeszły pozytywnie weryfikacji.

3.6. Dyskusja nad projektami

Minimum

- Pełne opisy projektów (wnioski wraz z załącznikami i kosztorysem oraz informacją o wnioskodawcy), które trafią pod głosowanie mieszkańców, powinny być podane jak najwcześniej do publicznej wiadomości), zwłaszcza na stronie internetowej urzędu gminy/miasta.
- W okresie poprzedzającym wybór projektów na terenach, na których przebiegać będzie głosowanie, powinny zostać zorganizowane spotkania dla mieszkańców, na których przedstawiane i omawiane będą projekty, które pozytywnie przeszły etap weryfikacji. Przebieg takich spotkań może być różny, np. mieć formę prezentacji projektów przez autorów lub giełd/targów projektów.

Rekomendacje

- Projekty powinny być prezentowane na spotkaniach mieszkańców przez samych projektodawców lub ich przedstawicieli, którzy będą mogli osobiście odpowiadać na ewentualne pytania i przedstawiać swoje argumenty za realizacją konkretnych działań.

Możliwe narzędzia/rozwiązania

- Organizacja „dni otwartych”, giełd/targów projektów, np. w instytucjach dzielnicowych (szkołach, domach kultury) czy przy okazji lokalnych wydarzeń.
- Umożliwienie projektodawcom samodzielnej promocji projektów, np. poprzez udostępnienie do wykorzystania elementów identyfikacji wizualnej procesu (np. logotypu budżetu partycypacyjnego w danym mieście) lub założenie kanału wideo dedykowanego procesowi, na którym projektodawcy mogą umieszczać filmowe prezentacje (przygotowane wedle ustalonego, wspólnego formatu).

3.7. Wybór projektów do realizacji

Minimum

- Wybór projektów do realizacji powinien odbywać się poprzez powszechne głosowanie mieszkańców. Głosowanie takie powinno trwać dłużej niż w trakcie wyborów powszechnych (minimum 7 dni) i być możliwe zarówno w formie tradycyjnej (za pomocą papierowych kart wypełnianych w punktach do głosowania), jak i za pośrednictwem Internetu.

Rekomendacje

- Przy wyborze projektów do realizacji w ramach budżetu partycypacyjnego można stosować np. głosowanie preferencyjne (rangujące), które pozwala na wybór kilku projektów, które osoba głosująca uważa za warte realizacji, z nadaniem im priorytetów ważności. Taka ordynacja może pozwalać np. na oddanie głosu na maksymalnie 5 projektów z listy poprzez uporządkowanie ich hierarchicznie od 1 do 5 (odpowiednik przyznania od 1 do 5 punktów); o ostatecznym wyniku projektu decyduje suma punktów przyznanych w głosowaniu przez wszystkich głosujących.
- Analogicznie do etapu zgłaszania projektów, warto w regulaminie procesu przewidzieć możliwość wyboru do realizacji także projektów przygotowanych przez osoby niepełnoletnie.

Możliwe narzędzia/rozwiązania

- Aby możliwie uszczelnić elektroniczny system głosowania, głosowanie online powinno odbywać się w oparciu o wcześniejszą rejestrację głosującego poprzez adres e-mail przypisany do pojedynczej osoby, na który po oddaniu głosu wysyłany jest link potwierdzający oddanie głosu. Taka procedura musi jednak zostać bardzo dobrze opisana i wyjaśniona potencjalnym głosującym, aby zapobiec błędom skutkującym oddaniem nieważnego głosu.

3.8. Monitorowanie

Budżet partycypacyjny powinien angażować mieszkańców nie tylko w wymyślanie i zgłaszanie propozycji projektów, ale w cały swój przebieg – budować w nich poczucie współodpowiedzialności za proces, w ramach którego mogą w bezpośredni sposób wpłynąć na swoje otoczenie. Powinno się angażować ich od momentu dyskusji o potrzebach, aż do faktycznej realizacji wybranych propozycji. Dlatego bardzo ważne jest, by udział mieszkańców w tym procesie nie kończył się z chwilą przekazania zadań do realizacji urzędnikom, ale by mogli oni na bieżąco śledzić i w pewnym stopniu „kontrolować” to, co dzieje się z efektami ich zaangażowania – obserwować jak rezultaty tej procedury przekładają się faktycznie na funkcjonowanie ich społeczności. Niezwykle istotne jest również, by monitorowaniu podlegał sam przebieg procedury – aby mieszkańcy mieli pewność, że uczestniczą w procesie o jasnych regułach i wiedzą, jakie są przyczyny konkretnych decyzji podejmowanych na różnych jego etapach.

Minimum

- Monitoring procedury budżetu partycypacyjnego powinien przebiegać na dwóch poziomach:
 - na poziomie samego przebiegu budżetu partycypacyjnego (na bieżąco, w trakcie kolejnych etapów procedury),

- na poziomie realizacji projektów wybranych w procesie budżetu partycypacyjnego.
- Monitoring przebiegu procesu powinien być prowadzony przez społeczny zespół monitorujący, składający się z mieszkańców i/lub niezależnych ekspertów, wyłonionych w ramach jasnej procedury naboru do takiego ciała.
- Każdy mieszkaniec powinien mieć dostęp do informacji o możliwościach pozyskiwania informacji o realizacji projektu (w zależności o sposobu funkcjonowania urzędu, dostępne są oczywiście różne możliwości – np. jeden koordynator/zespół zbierający informacje o realizacji wszystkich projektów albo osoby dedykowane do udzielania takich informacji w odpowiednich wydziałach merytorycznych, w zależności od typów projektów).
- Urząd odpowiedzialny za realizację projektów wybranych w ramach budżetu partycypacyjnego powinien na bieżąco upubliczniać informacje o postępach w ich realizacji projektów przez urząd, zwłaszcza na swojej stronie internetowej.
- Wszelkie istotne zmiany w kształcie projektów, wyniki na etapie ich realizacji, powinny być obowiązkowo komunikowane, a najlepiej uzgadniane z ich wnioskodawcami.

Rekomendacje

- W urzędzie powinny zostać wyznaczone osoby kontaktowe w sprawach poszczególnych projektów (np. w poszczególnych wydziałach merytorycznych) lub ogólnie w sprawie realizacji wniosków z budżetu partycypacyjnego, u których mieszkańcy mogą zasięgać informacji co do przebiegu ich realizacji. Informacje o sposobie kontaktu z nimi powinny być łatwo dostępne na stronie internetowej urzędu.

Możliwe narzędzia/rozwiązania

- Bieżące monitorowanie przebiegu procesu mogą prowadzić np. reprezentujący mieszkańców i organizacje społeczne członkowie zespołu ds. budżetu partycypacyjnego lub osobna grupa mieszkańców wyłoniona losowo spośród chętnych.
- Na stronie internetowej urzędu gminy/miasta dobrze jest założyć osobną podstronę/zakładkę z informacjami dot. projektów wybranych do realizacji, gdzie publikowane są informacje nt. czasu do końca realizacji danego projektu, etapu na którym projekt się znajduje itp.

3.9. Ewaluacja procesu

O budżecie partycypacyjnym warto zawsze myśleć jako o procedurze, która powinna być jak najsprawniejsza. Niezbędna do usprawniania procedury jest wiedza dotycząca tego, jak najlepiej odpowiadać na lokalne potrzeby i jak najskuteczniej umożliwiać mieszkańcom wpływanie na to, co dzieje się w ich lokalnej społeczności. Dlatego też cały proces należy poddawać ewaluacji, czyli ocenie jego przebiegu – zarówno pod kątem efektywności organizacyjnej, jak i skuteczności w realizacji celów, jakie sformułowano, podejmując decyzję o uruchomieniu budżetu w danej lokalizacji.

Minimum

- Ewaluacja powinna mieć charakter kroczący, to znaczy trwać przez cały czas trwania procesu (np. w formie zbierania danych o przebiegu poszczególnych jego etapów).
- Ewaluacja budżetu partycypacyjnego powinna przebiegać na dwóch poziomach:
 - na poziomie przebiegu procesu – oceny skuteczności rozwiązań, metod, narzędzi stosowanych na poszczególnych etapach procedury (szczególny nacisk na ten wymiar należy położyć w pierwszym roku realizacji procesu),
 - na poziomie celów procesu (szczególny nacisk na ten wymiar należy położyć w kolejnych latach realizacji procesu).
- Działania ewaluacyjne powinny być prowadzone zarówno z udziałem organizatorów i osób zaangażowanych w obsługę procesu (zespół, urzędnicy zaangażowani na różnych etapach), jak i samych uczestników (mieszkańców), aby zapewnić wielość perspektyw w ocenie procesu.
- Efektami ewaluacji powinny być rekomendacje co do zmian i poprawek w procedurze – organizatorzy budżetu partycypacyjnego muszą zatem być otwarci na możliwość wprowadzenia ewentualnych zmian w regułach i przebiegu procesu w kolejnych latach.

Rekomendacje

- Warto otworzyć się na aktywną rolę mieszkańców w procesie ewaluacji, np. powołać zespół ewaluacyjny z udziałem mieszkańców – „uspołecznione ciało” zaangażowane w ten proces, np. w analizę danych zebranych w trakcie procesu.
- Uwagi krytyczne i pomysły na zmiany, ale też obserwacje co do rozwiązań, które okazały się szczególnie skuteczne, powinny być zbierane w trakcie całego procesu (kumulacja wiedzy nt. przebiegu procesu po stronie jego organizatorów).

- Po zakończeniu każdego rocznego cyklu budżetu partycypacyjnego warto przeprowadzić konsultacje z mieszkańcami w sprawie ewentualnych ulepszeń przebiegu procesu i wprowadzać ewentualne zmiany i poprawki do procedury na początku każdego kolejnego cyklu budżetowego.

Możliwe narzędzia/rozwiązania

- Osoby zaangażowane w proces (urzędnicy, członkowie zespołu ds. budżetu itd.) powinni na samym jego początku otrzymać zestaw wskazówek co do danych i informacji, jakie powinni zbierać w trakcie procesu, na co zwracać uwagę pod kątem późniejszej ewaluacji itd.
- Ewaluację procesu (zwłaszcza na poziomie oceny realizacji celów) warto też zlecić zewnętrznej firmie lub organizacji.

4. Pozostałe rekomendacje dotyczące budżetu partycypacyjnego

- Organizatorzy po stronie władz lokalnych i administracji publicznej powinni dążyć do jak najszerszego zaangażowania obywateli i organizacji pozarządowych także we współprowadzenie procesu i do zbudowania w mieszkańcach poczucia współwłasności procesu - przy zachowaniu ogólnej odpowiedzialności za proces ze strony urzędu.
- Różni lokalni aktorzy mogą angażować się w różny sposób na poszczególnych etapach budżetu partycypacyjnego. Organizacje pozarządowe mogą prowadzić różnorodne działania informacyjno-edukacyjne, ale też angażować się w prowadzenie dyskusji nad budżetem i propozycjami projektów w lokalnych środowiskach i grupach mieszkańców, z którymi na co dzień współpracują. Podobną rolę mogą odgrywać instytucje publiczne, np. biblioteki czy domy kultury, które mogą „wciągać” w uczestnictwo w budżecie partycypacyjnym odbiorców swoich usług.
- Budżet partycypacyjny powinien być mechanizmem „uczącym się” – należy zadbać o otwartość na ewentualne zmiany i poprawki w procedurze.
- Kluczowe dla powodzenia budżetu partycypacyjnego jest wzajemne zaufanie pomiędzy mieszkańcami i władzami budowane m.in. w oparciu o jawność reguł, otwartość procesu na udział mieszkańców w jego współorganizacji i włączanie ich w dyskusję o kształcie samej procedury.
- Budżet partycypacyjny jako skuteczne narzędzie polityki lokalnej powinien być połączony z narzędziami z zakresu myślenia strategicznego, np. narzędziami badawczymi pozwalającymi na diagnozę różnych aspektów funkcjonowania gminy, pracą nad kształtem dokumentów strategicznych, a zwłaszcza strategii rozwoju gminy.
- Niezbędne w procesie budżetu partycypacyjnego jest zapewnienie przestrzeni na dyskusję, delibercję nad lokalnymi potrzebami – „konkurs projektów” autorstwa mieszkańców to nie jest budżet partycypacyjny!

5. Najważniejsze wyzwania procesów budżetu partycypacyjnego

- Budżet partycypacyjny to proces wymagający dużego zaangażowania czasu i pracy (zwłaszcza po stronie organizatorów z ramienia urzędu gminy), szczególnie w pierwszych latach wdrażania.
- Procedura ta musi mieć oparcie we wzajemnym zaufaniu pomiędzy mieszkańcami a przedstawicielami organów gminy i urzędu.
- Kluczowe dla sukcesu budżetu partycypacyjnego jest odpowiedzialne podejście do całego procesu i udziału w nim każdej ze stron. Niezwykle istotne jest rzetelne przedstawianie przez władze lokalne uwarunkowań finansowych gminy pozwalających przeznaczyć na proces określonej kwoty środków, ale też okazanie zrozumienia ze strony mieszkańców dla ewentualnych ograniczeń proceduralnych (przy założeniu o dobrej woli władz i urzędników, dążeniu do sprowadzania ich do możliwego minimum oraz „niezasłanianiu się” procedurami w obrębie urzędu).
- Przebiegowi budżetu partycypacyjnego powinna towarzyszyć otwartość na „różnice zdań” i świadoma akceptacja wobec przekazania mieszkańcom decyzyjności w kwestii wyznaczania priorytetów wydatkowych jako prawdziwym ekspertom od spraw lokalnych.
- Celem działań podejmowanych w ramach budżetu partycypacyjnego powinno być wzmocnienie i budowanie lokalnych więzi między mieszkańcami wokół wspólnych pomysłów i inicjatyw zgłaszanych w ramach budżetu partycypacyjnego.
- Docelowo, realizacja budżetu partycypacyjnego powinna pomóc w zbudowaniu szerszego zainteresowania mieszkańców sprawami lokalnej społeczności i możliwościami włączania się we współdecydowanie o jej rozwoju, np. poprzez udział w konsultacjach społecznych, wykorzystanie mechanizmów obywatelskiej inicjatywy uchwałodawczej czy inicjatywy lokalnej.
- Organy władzy lokalnej powinny próbować wykorzystywać wiedzę gromadzoną w trakcie procesu budżetu partycypacyjnego w innych podejmowanych przez siebie działaniach, już poza procedurą budżetu partycypacyjnego (np. jako diagnozę lokalnych potrzeb).

6. Przydatne publikacje i linki

- Allegretti G., Najczęściej zadawane pytania dotyczące budżetu obywatelskiego, Fundacja Pracownia Badań i Innowacji Społecznych „Stocznia”, Warszawa 2012.
- Allegretti G., Herzberg C., Participatory Budgeting Worldwide – Updated Version, Dialog Global, Bonn 2014
- Cabannes Y., 72 Frequently Asked Questions about Participatory Budgeting, United Nations Human Settlements Programme , Nairobi 2004.
- Długosz D., Skrzypiec R., Budżet gminy bez tajemnic, Stowarzyszenie Liderów Lokalnych Grup Obywatelskich, Warszawa 2007.
- Kęłowski W., Budżet partycypacyjny. Krótka instrukcja obsługi, Instytut Obywatelski, Warszawa 2013.
- Kraszewski D., Mojkowski K., Budżet obywatelski w Polsce, Fundacja im. Stefana Batorego – Program Masz Głos, Masz Wybór, Warszawa 2014.
- Participatory budgeting values, principles and standards, The Participatory Budgeting Unit, Wielka Brytania 2009.
- Prykowski Ł., Głos łodzian się liczy - czyli doświadczenia z budżetem obywatelskim w radach osiedli, Centrum Rozwoju i Promocji Inicjatyw Obywatelskich OPUS, Łódź 2012.
- Ruesch Michelle A., Wagner M., Participatory Budgeting in Germany: Citizens as Consultants, Zebralog GmbH & Co KG, Niemcy 2013.
- Sadura P., Podzielmy się kulturą. Budżet partycypacyjny Domu Kultury Śródmieście. Opis procesu z rekomendacjami, Fundacja Pole Dialogu, Warszawa 2013.
- Shah A., Participatory Budgeting, World Bank, Washington 2007.
- Skrzypiec R., Budżet obywatelski, ale czy partycypacyjny?, w: Tezy do dyskusji, nr 13, styczeń 2014.
- Trykozko R., Ekspertyza prawna dotycząca możliwości wprowadzania budżetu obywatelskiego w miastach, Fundacja im. Stefana Batorego – Program Masz Głos, Masz Wybór, Warszawa 2013.
- Wampler B., Participatory Budgeting: Core principles and Key Impacts, w: *Journal of Public Deliberation*, Vol. 8: Iss. 2 (2012), <http://www.publicdeliberation.net/jpd/vol8/iss2/>.

Strony internetowe:

<http://democracyspot.net>

<https://mac.gov.pl/budzet-partycypacyjny>

<http://www.maszglos.pl/strefa-wiedzy/budzet-obywatelski/>

<http://www.participatorybudgeting.org>

<http://partycypacjaobywatelska.pl>

<http://www.pbnetwork.org.uk>

<http://www.pbnyc.org>

7. Kontekst powstania dokumentu i jego autorzy

Treść niniejszego dokumentu stanowi podsumowanie serii 4 spotkań z udziałem osób zaangażowanych w realizację budżetów partycypacyjnych w kilku polskich miastach, zainicjowanych i prowadzonych przez Pracownię Badań i Innowacji Społecznych „Stocznia” w 2013 r.

W spotkaniach udział wzięli:

Marcin Bazylak, Urząd Miejski w Dąbrowie Górniczej

Oktawiusz Chrzanowski, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych (Warszawa)

Grażyna Czajkowska, Rada Miasta Sopotu

Piotr Drygała, Urząd Miejski w Dąbrowie Górniczej

Przemek Dziewitek, Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Kapitału Społecznego Pracownia Obywatelska (Kraków)

Robert Gawłowski, Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji

Krzysztof Jakubowski, Fundacja Wolności (Lublin)

Wojciech Kęłowski, Vrije Universiteit Brussel

Anna Kordasiewicz, Fundacja Pole Dialogu (Warszawa)

Dariusz Kraszewski, Fundacja im. Stefana Batorego, Akcja Masz Głos, Masz Wybór (Warszawa)

Borys Martela, Świetlica Krytyki Politycznej w Łodzi

Anna Petroff-Skiba, Centrum Komunikacji Społecznej Urzędu Miasta st. Warszawy

Magdalena Pieczyńska, Fundacja im. Stefana Batorego, Akcja „Masz Głos, Masz Wybór” (Warszawa)

Justyna Piwko, Centrum Komunikacji Społecznej Urzędu Miasta st. Warszawy

Mateusz Płoskonka, Urząd Miasta Krakowa

Łukasz Prykowski, Urząd Miasta Łodzi

Olga Skarżyńska, Fundacja im. Stefana Batorego, Akcja „Masz Głos, Masz Wybór” (Warszawa)

Ewa Stokłuska, Fundacja Pracownia Badań i Innowacji Społecznych „Stocznia” (Warszawa)

Zofia Komorowska, Fundacja Pracownia Badań i Innowacji Społecznych „Stocznia” (Warszawa)

Łukasz Waszak, Centrum Promocji i Rozwoju Inicjatyw Obywatelskich OPUS (Łódź)

Kuba Wygnański, Fundacja Pracownia Badań i Innowacji Społecznych „Stocznia” (Warszawa)

Konsultacje i uwagi do tekstu:

Marcin Gerwin, Sopotcka Inicjatywa Rozwojowa

Spotkania i ich podsumowanie powstały przy wsparciu Fundacji im. Stefana Batorego w ramach Programu „Demokracja w działaniu”.

